

Про доповнення Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2011 № 01-06/249 "Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів"

(Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2016 № 01-06/1187/16)

На доповнення Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2011 № 01-06/249 "Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів" доводимо до відома правові позиції Верховного Суду України, викладені у постановках, прийнятих за результатами перегляду судових рішень господарських судів у порядку, передбаченому розділом XII² Господарського процесуального кодексу України, у спорах, що виникають:

1) у розгляді справ про банкрутство:

- відповідно до частини третьої статті 8 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (далі – Закон про банкрутство) у касаційному порядку можуть бути оскаржені постанови апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду таких судових рішень: ухвали про порушення справи про банкрутство, ухвали про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника, ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, ухвали про звільнення (усунення, припинення повноважень) арбітражного керуючого, ухвали про перехід до наступної судової процедури, ухвали про затвердження плану санації, ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство, а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Наведений перелік судових рішень, що підлягають оскарженню в касаційному порядку, є вичерпним.

З моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, і спеціальні норми Закону про банкрутство мають пріоритет у застосуванні під час розгляду справ про банкрутство перед іншими законодавчими актами України. Тому положення частини третьої статті 8 Закону про банкрутство слід розуміти як такі, що встановлюють деякі особливості та обмеження у реалізації права на касаційне

оскарження судових рішень у процедурі банкрутства, які полягають, зокрема, у завершенні розгляду питання про призначення арбітражного керуючого із завершенням відповідного апеляційного провадження.

Отже, не може бути оскаржена в касаційному порядку постанова апеляційного господарського суду, прийнята за результатами перегляду рішення суду першої інстанції у справі про визнання банкрутом в частині призначення розпорядника майном боржника (див. постанови ВСУ від 04.11.2015 у справі № 916/2019/13, від 18.11.2015 у справі № 910/15007/14);

2) з корпоративних відносин:

- Закон України "Про господарські товариства" не встановлює обов'язкової вимоги щодо отримання учасником повідомлення про скликання загальних зборів товариства. При цьому статтею 61 названого Закону визначено, що повідомлення про проведення загальних зборів товариства повинно бути зроблено не менш як за 30 днів до скликання загальних зборів.

Отже, опис вкладення та поштова квитанція про надіслання цінного листа учаснику товариства свідчать про те, що його належним чином повідомлено про час, місце та дату проведення загальних зборів товариства (див. постанову ВСУ від 21.10.2015 у справі № 916/3566/14);

- нормами чинного законодавства не передбачено надіслання повідомлень про проведення загальних зборів (чергових/позачергових) учасників товариства рекомендованим листом з повідомленням про вручення поштового відправлення, а тому для підтвердження факту належного повідомлення учасників товариства про проведення загальних зборів у строки, визначені Законом України "Про господарські товариства" та статутом товариства, достатньо доказу про надіслання відповідної кореспонденції за належною адресою без перевірки та підтвердження факту її отримання адресатом.

Ненадіслання одним учасником правовідносин іншому учаснику повідомлення про наявність обмежень у повноваженнях щодо представництва такого учасника його посадовими особами є достатньою підставою вважати, що такий представник діє добросовісно, розумно і не перевищує своїх повноважень. Самі по собі обмеження не мають юридичної сили до моменту доведення до відома іншої особи інформації про наявність таких обмежень.

Скасування довіреності має юридичне значення для представника і третіх осіб лише у тому разі, якщо вони були сповіщені про це.

Наявність апостилю компетентного органу на довіреності свідчить про належне підтвердження правоздатності іноземної юридичної особи та її право вчиняти на території України будь-які юридично значимі дії в межах чинного законодавства України, у тому числі укладати договори та бути учасником господарського товариства (див. постанову ВСУ від 16.09.2015 у справі № 910/11794/14);

3) у сфері земельних правовідносин:

- земельні ділянки, розташовані на територіях, включених до комплексу пам'яток історії та культури у межах центрального історичного ареалу міста з історичним природним ландшафтом Державного історико-культурного заповідника "Стародавній Київ", на території пам'ятки археології

національного значення – "Культурний шар Города Ярослава", у межах охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору в м. Києві, який внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у безпосередній близькості до нововиявленої пам'ятки архітектури та пам'ятки історії місцевого значення, належать до земель історико-культурного призначення, щодо яких встановлено особливий режим використання.

Статтею 4 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої ЮНЕСКО 16.11.1972 (ратифікованої Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 04.10.1988 № 6673-XI), пунктами 107, 172 Провідних настанов ЮНЕСКО щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину встановлено обов'язковість повідомлення Комітету всесвітньої спадщини про майбутні перетворення щодо земельних ділянок, включених до земель історико-культурного призначення (див. постанову ВСУ від 23.09.2015 у справі № 910/9670/14);

- згідно зі статтею 84 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) до земель державної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать землі під державними залізницями, тому міська рада не мала законних повноважень розпоряджатися землями такої категорії. Крім того, наявність чи відсутність у землекористувача документів, що посвідчують право на користування земельною ділянкою, не змінює її правового статусу, який ґрунтується на визначеному законом юридичному факті належності до земель залізничного транспорту (див. постанови ВСУ від 16.09.2015 у справі № 926/1017/14, від 16.09.2015 у справі № 926/1044/13, від 23.09.2015 у справі № 926/943/13, від 30.09.2015 у справі № 926/11/14, від 07.10.2015 у справі № 926/1018/14, від 07.10.2015 у справі № 914/4649/13);

- відповідно до положень частини першої статті 15, статті 21 Закону України "Про оренду землі", статті 13 Закону України "Про оцінку земель" та частини першої пункту 289.1 статті 289 Податкового кодексу України нормативна грошова оцінка земель є основою для визначення розміру орендної плати для земель державної та комунальної власності.

Зміна нормативної грошової оцінки земельної ділянки державної та комунальної власності є підставою для перегляду розміру орендної плати, встановленої умовами договору (див. постанову ВСУ від 07.10.2015 у справі № 922/3871/14);

4) у зв'язку з визнанням недійсними актів державних та інших органів:

- вирішуючи спір про визнання незаконними та скасування розпоряджень державної адміністрації про надання в користування на умовах оренди водного об'єкта, який розташований на території відповідної сільської ради частково в межах та частково за межами населеного пункту, і визнання недійсними договорів оренди зазначеного водного об'єкта, слід враховувати таке.

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 5 Водного кодексу України (далі – ВК України) водойми охоплюються поняттям притоки всіх порядків і належать до водних об'єктів загальнодержавного значення, якщо, зокрема, такі водні об'єкти належать до річки, яка є притокою річок, що розташовані на території більш як однієї області.

Згідно з приписами частин п'ятої, шостої статті 51 ВК України (у редакції від 22.12.2011) орендодавцями водних об'єктів загальнодержавного значення є Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації, розподіл повноважень щодо передачі водних об'єктів загальнодержавного значення визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до цього Кодексу та інших законів України.

Отже, помилковим є висновок про те, що повноваження з передачі в оренду водних об'єктів загальнодержавного значення належать виключно Кабінету Міністрів України, а місцеві державні адміністрації можуть набути повноважень орендодавця тільки у випадку, коли такі права їм передані урядом України. За змістом статті 51 ВК України така конструкція повноважень дійсна тільки стосовно водних об'єктів місцевого значення між обласними радами і органами виконавчої влади на місцях та іншими державними органами (див. постанову ВСУ від 07.10.2015 у справі № 911/2105/14);

- як вбачається зі змісту статей 26, 33 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" та статті 12 ЗК України, прийняття рішень щодо передачі земельних ділянок у власність громадянам не належить до компетенції виконавчих органів. ЗК України та Законом України "Про місцеве самоврядування" не передбачено можливості делегування міською радою повноважень у галузі земельних відносин будь-якому іншому органу, в тому числі й виконавчому комітету цієї ради.

Крім того, самостійний позов про визнання незаконними та скасування рішень органів місцевого самоврядування про передачу земельних ділянок не виконує функції захисту прав особи, оскільки не впливає на права та обов'язки сторін таких правовідносин (у зв'язку з тим, що дія цих ненормативних актів вичерпується фактом їх виконання). Проте це не виключає можливості оскарження зазначених актів у комплексному поєднанні з вимогами про визнання недійсними правовстановлюючих документів, виданих на підставі оскаржуваних актів (див. постанову ВСУ від 30.09.2015 у справі № 911/3396/14);

5) з питань, пов'язаних із застосуванням позовної давності:

- вирішуючи питання пропуску позовної давності щодо вимог прокуратури про визнання недійсним рішення про передачу земельної ділянки, слід враховувати таке.

Положеннями статті 268 ЦК України (у редакції до внесення змін Законом від 20.12.2011 № 4176-VI) передбачено винятки із загального правила про поширення позовної давності на всі цивільні правовідносини і визначено вимоги, на які позовна давність не поширюється. Зокрема, за змістом пункту 4 частини першої статті 268 ЦК України на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право, позовна давність не поширюється.

Однак пункт 4 частини першої статті 268 ЦК України (у редакції до внесення змін Законом від 20.12.2011 № 4176-VI) за своєю суттю спрямований на захист прав власників та інших осіб від держави.

Оскільки держава зобов'язана забезпечити належне правове регулювання відносин і відповідає за прийняті її органами незаконні правові акти, їх скасування не повинно ставити під сумнів стабільність цивільного обороту, яку мають підтримувати норми про позовну давність. Тому, на відміну від інших учасників цивільних правовідносин, держава несе ризик спливу строку позовної давності на оскарження нею незаконних правових актів державних органів, якими порушено право власності чи інше речове право.

Отже, з огляду на статус держави та її органів як суб'єктів владних повноважень положення пункту 4 частини першої статті 268 ЦК України (у редакції до внесення змін Законом від 20.12.2011 № 4176-VI) не поширюються на позови прокуратури, які подаються від імені держави і спрямовані на захист права державної власності, порушеного незаконними правовими актами органу державної влади.

На такі позови поширюється положення статті 257 ЦК України щодо загальної позовної давності, і на підставі частини першої статті 261 цього Кодексу перебіг позовної давності починається від дня, коли держава в особі її органів як суб'єктів владних повноважень довідалася або могла довідатися про порушення прав і законних інтересів (див. постанову ВСУ від 30.09.2015 у справі № 910/4626/14);

б) з питань, пов'язаних із застосуванням природоохоронного законодавства:

- вирішуючи спір про стягнення збитків, спричинених викидом забруднюючих речовин в повітря зі стаціонарних джерел без спеціального дозволу, слід враховувати таке.

Аналіз положень статей 11, 34 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" та Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10.12.2008 № 639, дає підстави для висновку, що викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами без відповідного дозволу є триваючим правопорушенням, а право на позов про стягнення шкоди, завданої таким правопорушенням, виникає кожен день з моменту виявлення до моменту його усунення.

Отже, момент виявлення порушення є початком перебігу строку позовної давності у таких спорах. Ця норма кореспондується з положеннями частини першої статті 261 ЦК України.

За таких обставин помилковим є висновок про те, що перебіг позовної давності починається з моменту надання заподіювачем шкоди органу контролю інформації, необхідної для розрахунку завданих збитків, оскільки нарахування збитків у цьому разі слід проводити з дня виявлення порушення (дата складання акта перевірки) по день отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (див. постанову ВСУ від 18.11.2015 у справі № 917/2579/14);

7) з договору страхування:

- вирішуючи спір, який виник між двома страховими компаніями щодо відшкодування витрат, здійснених у зв'язку з виплатою коштів за договором добровільного майнового страхування, слід застосовувати положення статті 993 ЦК України та статті 27 Закону України "Про страхування".

У таких правовідносинах відбувається передача (перехід) права вимоги від страхувальника (вигодонабувача) до страховика. Нового зобов'язання з відшкодування збитків при цьому не виникає, оскільки відбувається заміна кредитора, а саме потерпілий (страхувальник) передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди.

З огляду на приписи частини першої статті 262 ЦК України заміна сторін у зобов'язанні не змінює порядку обчислення та перебігу позовної давності.

Отже, страхувальник, який зазнав майнової шкоди в деліктному правовідношенні, набуває право вимоги відшкодування до заподіювача шкоди, і строк такої вимоги починає перебіг з моменту заподіяння шкоди (дня настання страхового випадку). У зв'язку з погашенням шкоди коштами страхового відшкодування до страховика переходить право вимоги (права кредитора, яким у деліктному зобов'язанні є потерпілий) до заподіювача шкоди із залишком загального строку позовної давності.

Перехід права вимоги за наведеними нормами права (стаття 993 ЦК України та стаття 27 Закону України "Про страхування") слід відрізнити від зворотної вимоги (регресу), що регулюється положеннями статті 1191 ЦК України. Вона застосовується за двох умов: право регресної вимоги до винної особи має третя особа після виконання нею зобов'язання перед потерпілим; регрес відбувається після припинення зобов'язання з відшкодування шкоди (див. постанову ВСУ від 23.09.2015 у справі № 910/22731/14);

- відповідно до статті 26 Закону України "Про страхування", статті 991 ЦК України страховик має право відмовити у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування, зокрема, у разі несвоєчасного повідомлення страхувальником без поважних причин про настання страхового випадку або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків (див. постанову ВСУ від 25.11.2015 у справі № 47/279);

8) у зв'язку із заміною кредитора у зобов'язанні:

- зі змісту статей 512, 514 ЦК України вбачається, що законодавець передбачив право відступлення тільки дійсної вимоги, яка існувала на момент переходу відступлених прав. При цьому якщо на момент переходу права вимоги зобов'язання виконано, угода про заміну кредитора у зобов'язанні не породжує будь-яких прав та обов'язків (див. постанову ВСУ від 16.09.2015 у справі № 911/3606/13);

9) з відшкодування шкоди:

- для застосування такої міри відповідальності як стягнення збитків необхідною умовою є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме: протиправної поведінки, збитків, причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника та збитками, вини. За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

Позовні вимоги міської ради про стягнення з відповідача збитків у вигляді неодержаного доходу підлягають задоволенню у випадку, якщо відповідач користувався земельною ділянкою без правовстановлюючих документів, що позбавило міську раду права одержати дохід у вигляді орендної плати за землю, який вона могла б отримати, якби її право не було порушено, а обставини справи свідчать про бездіяльність відповідача щодо вчинення передбачених законодавством заходів зі своєчасного оформлення права користування земельною ділянкою, на якій розташовані нежитлові будівлі та споруди, що належать відповідачу на праві приватної власності (див. постанову ВСУ від 07.10.2015 у справі № 916/3371/14);

10) у зв'язку з визнанням правочинів недійсними:

- аналіз статей 626, 627, 632, 901, 903 ЦК України та статей 180, 181 Господарського кодексу України (далі – ГК України) дає підстави для висновку, що визнання договору як неукладеного може відбуватися лише на стадії укладення, а не за наслідками виконання його сторонами (див. постанову ВСУ від 23.09.2015 у справі № 914/2846/14);

- відповідно до положень Закону України "Про управління об'єктами державної власності" та Порядку відчуження об'єктів державної власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 803 (далі – Порядок), відчуження державного нерухомого майна здійснюється безпосередньо суб'єктом господарювання, на балансі якого перебуває таке майно, лише після надання на це згоди або дозволу відповідного суб'єкта управління майном, який є представником власника і виконує його функції у межах, визначених законодавчими актами. Рішення про надання згоди на відчуження нерухомого майна приймається суб'єктом управління лише за погодженням з Фондом державного майна України.

Відчуження державного нерухомого майна, закріпленого за концерном "Військторгсервіс" на праві господарського відання, без отримання відповідної згоди органу управління майном – Міністерства оборони України та за відсутності погодження Фонду державного майна України свідчить про порушення вимог законодавства, чинного на час укладення оспорюваного правочину, а саме Закону України "Про управління об'єктами державної власності" та Порядку. При цьому помилковим є висновок про те, що представник концерну "Військторгсервіс" мав необхідний обсяг дієздатності на укладення спірного договору купівлі-продажу, оскільки довіреність, видана йому раніше Міністерством оборони України, була на той час визнана недійсною та відкликана окремим дорученням Міністерства оборони України (див. постанову ВСУ від 23.09.2015 у справі № 914/2002/13);

- вирішуючи спір про визнання правочину недійсним з підстав недотримання вимог частини другої статті 586 ЦК України та частини другої статті 17 Закону України "Про заставу", слід враховувати, що право контролю за предметом застави за належним чином укладеним договором застави має відповідно до закону лише заставодержатель і саме його право у разі відчуження предмета застави, передачі його в користування іншій особі або іншого розпорядження ним вважається порушеним.

Отже, за наявності договору застави вимога про визнання недійсним договору відступлення права вимоги із застосуванням положень статей 203 та 215 ЦК України з підстав недотримання вимог частини другої статті 586 ЦК України та частини другої статті 17 Закону України "Про заставу" може бути заявлена лише заставодержателем (див. постанови ВСУ від 21.10.2015 у справі № 922/4316/14, від 21.10.2015 у справі № 922/5223/14, від 04.11.2015 у справі № 922/3131/14);

11) у сфері надання послуг з електроспоживання, водовідведення та газопостачання:

- не підлягають застосуванню санкції за невиконання або неналежне виконання покупцем договірних зобов'язань з оплати вартості отриманого природного газу за договором купівлі-продажу та наслідки за порушення грошового зобов'язання, встановлені частиною другою статті 625 ЦК України, у випадку, коли сторони уклали договір про організацію взаєморозрахунків з погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, змінивши у такий спосіб порядок і строк проведення розрахунків за природний газ, поставлений відповідно до договору купівлі-продажу природного газу.

Для застосування санкцій, передбачених договором купівлі-продажу природного газу, та наслідків за порушення грошового зобов'язання, встановлених частиною другою статті 625 ЦК України, необхідно, щоб оплату вартості природного газу було здійснено з порушенням порядку і строків, визначених договором про організацію взаєморозрахунків (див. постанову ВСУ від 01.07.2015 у справі № 924/1230/14, від 23.09.2015 у справі № 917/2519/14, від 07.10.2015 у справі № 924/406/14, від 16.09.2015 у справі № 917/2520/14, від 11.11.2015 у справі № 927/1733/14);

12) з питань, пов'язаних із забезпеченням виконання зобов'язань:

- відповідно до частини першої статті 559 ЦК України порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Тобто закон пов'язує припинення договору поруки зі зміною основного зобов'язання за відсутності на це згоди поручителя та зумовленим такою зміною збільшенням обсягу відповідальності поручителя, а не зі зміною будь-яких умов основного зобов'язання, забезпеченого порукою (див. постанову ВСУ від 18.11.2015 у справі № 910/1407/15-г);

13) з договору комісії:

- відповідно до частини першої статті 1022 ЦК України після вчинення правочину за дорученням комітента комісіонер повинен надати комітентові звіт і передати йому все одержане за договором комісії.

У відносинах, в яких правочини комісії мають зовнішньоекономічний характер і виконуються в іноземній валюті, вся одержана комісіонером виручка має бути передана в натурі комітенту як його власність.

Отже, на операцію з перерахування валютних цінностей комісіонером комітенту не поширюються вимоги статті 533 ЦК, оскільки у відносинах з

перерахування валютної виручки від комісiонера комiтенту валюта не використовується як засiб платежу, вона уже є власнiстю комiтента i вiдбувається лише її повернення (див. постанову ВСУ вiд 11.11.2015 у справi № 908/6156/14).

Голова Вищого
господарського суду України

Б. Львов